



TÜRKİYE'DEKİ ZORLA KAYBEDİLMELER HAKKINDA BİLGİ NOTU





1. GİRİŞ

Zorla kaybedilme¹ devlet aktörleri tarafından veya devletin zimni onayıyla işlenen bir insanlık suçudur². Zorla kaybedilme yaşam hakkı, kişinin güvenliği hakkı, yasalar çerçevesinde korunma hakkı, kişinin özgürlüğünden keyfi olarak yoksun bırakılmama hakkı, işkenceye veya diğer zalimane,

**İNSANLIK DIŞI VEYA
AŞAĞILAYICI MUAMELE
VEYA CEZAYA
MARUZ KALMAMA
HAKKI GİBİ ÇEŞİTLİ
İNSAN HAKLARINI
İHLAL EDER.**



Söz konusu ihlaller her bir vakanın durumuna göre değişiklik gösterse de zorla kaybedilmenin çoklu ve devam eden karakteri her durumda tipiktir. Kurbanları

sadece kaybedilenler değil, aynı zamanda sevdiklerinin akıbetini veya nerede olduğunu bilmeme haline katlanmak zorunda kalan akrabalarıdır. Otoriter rejimler zorla kaybedilmeleri genellikle toplumda korku yaymak ve korku dolu bir boyun eğme iklimi yaratmak için- ve de ayrıca failer için tam bir cezasızlıkla uygulayarak- kullanır.

Yakınları kaybedilenlerin 30 yıl boyunca sarf ettikleri çabaların sonucunda 2006 yılında kabul edilen ve 2010 yılında yürürlüğe giren Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (ICCPED) yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, tüm tarafları zorla kaybedilmelere karşı korunmaya, olası zorla kaybedilmelerdeki kusuru bulunan herkesin soruşturulmasına ve bu vakalarla ilgili kişilere bilgi verilmesine yasal olarak bağlayıcı hale getirmiştir. Devlet destekli insan kaçırma ve zorla kaybedilmeler ile ilgili uzun geçmişine rağmen,

1. ICCPED 2. Maddesi şu şekildedir: "Bu Sözleşme'nin amaçları açısından "zorla kaybedilme" terimi, kişilerin, Devlet adına görev yapan veya Devletin yetkilendirmesi, desteği ve bilgisiyle hareket eden kişiler veya gruplar tarafından tutuklanması, gözaltına alınması, kaçırılması veya başka herhangi bir biçimde özgürlüklerinden yoksun bırakılması; ardından söz konusu kişilerin kendi fiillerini reddetmeleri veya kaybolan kişinin nerede ve ne durumda olduğunu gizlemeleri ve sonuçta kayıp kişinin hukukun koruması dışında kalması durumunu anlatmak amacıyla kullanılır."

2. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü Madde 7.1

TÜRKİYE ICCPED VE ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN ROMA STATÜSÜNE TARAF DEĞİLDİR.

Yine de Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) veya Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (UMSHS) gibi diğer uluslararası anlaşmalar uyarınca bu ağır suçun yasaklanması bakımından bağlayıcı yükümlülükler altındadır.

Bu uluslararası sözleşmelere ek olarak,

TÜRK CEZA KANUNU'NUN (TCK) 77. MADDESİ, ZORLA KAYBEDİLMELERİ SİSTEMATİK OLARAK İŞLENDİĞİNDE İNSANLIĞA KARŞI SUÇ OLARAK TANIMLAMAK İÇİN KULLANILABİLECEK KASTEN ADAM ÖLDÜRME,

kasten yaralanma, işkence, eziyet ve köleleştirme eylemlerini sıralamaktadır.

2. ADALET İÇİN GERÇEĞİN PEŞİNE DÜŞMEK

Gözaltında zorla kaybedilmeler, faili meçhul cinayetler ve insan kaçırımlar Türkiye'de uzun zamandır yaşanıyor.

İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARI VE KAYIP YAKINLARI, GERÇEKLERİ ORTAYA ÇIKARMAK VE CEZASIZLIĞA KARŞI DURMAK İÇİN MÜCADELE EDİYOR.

Geçmişteki ihlallerin tarihi hakkındaki gerçeği ortaya çıkarmak ve faileri adaletin önüne çıkarmak, ihlallerin tekrarlanmasına karşı yaşamsal öneme sahip bir koruma sağlayabilir ve hukukun üstünlüğünü yeniden tesis etmeye yardımcı olabilir. Bu, aynı zamanda, Devletin insan haklarını koruma ve güvence altına alma görevi ve Devletin ağır insan hakları ihlalleri hakkında etkili soruşturmalar yürütme ve etkili çözüm yolları ve tazminat sağlama yükümlülüğü ile yakından bağlantılıdır.

ADALET ARAYIŞINDA OLAN İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARI VE KAYIP YAKINLARI İÇİN DE GÜVENCELER OLMALIDIR³.

3. 2006 BM İHYK Çalışması (E/CN.4/2006/91), erişim: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G06/106/56/PDF/G0610656.pdf?OpenElement>

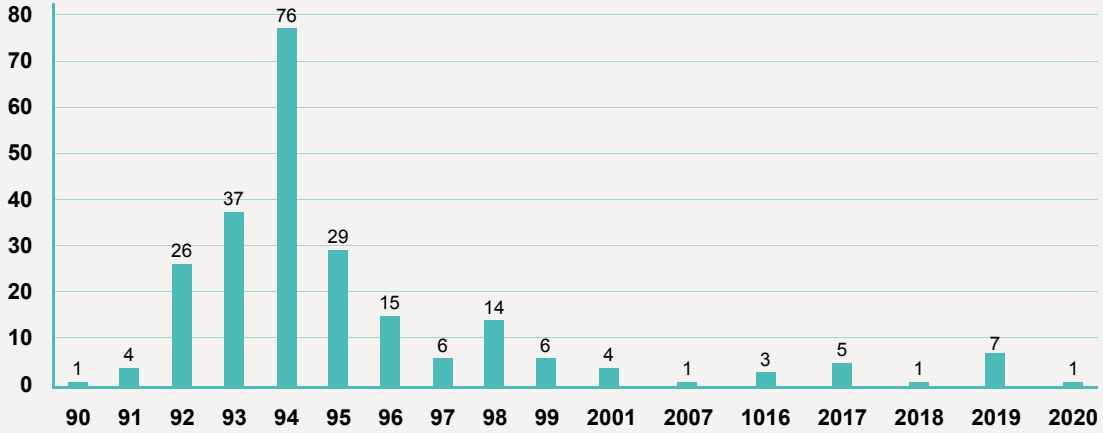
Zorla kaybedilmelerin sistematik uygulandığını kanıtlamak zor olabilir.

KAYBEDİLENLERİ BİLENLER MİSİLLEME KORKUSUYLA KONUŞAMAYABİLİR.

Bununla birlikte, çeşitli kaynaklar kaybedilmelerin yaygınlığını gösteriyor. Hafıza Merkezi tarafından İnsan Hakları Derneği (İHD) veri tabanı kullanılarak yapılan istatistiksel bir çalışmaya göre,

1980 askeri darbesinden bu yana en az 1352 kişi kaybolmuş ve 1994 yılı 532 vaka ile en fazla zorla kaybedilmenin yaşandığı dönem olmuştur⁴

Gözetiminde Zorla veya İrade Dışı Kaybetme Çalışma Grubu (WGEID) tarafından İnsan Hakları Komitesi'ne 1980 -21 Mayıs 2021 tarihleri arasında iletilen vaka sayısı da durum hakkında fikir vermektedir.⁵



Çalışma Grubu tarafından 1980 - 21 Mayıs 2021 tarihleri arasında Türkiye'de yıllara göre zorla kaybetme vakalarının sayısını gösteren grafik

4. <https://hakikatadalethafiza.org/turkiyede-zorla-kaybetmeler/>

5. A/HRC/48/57, erişim: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/215/21/PDF/G2121521.pdf?OpenElement>

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI'NA (TİHV) GÖRE⁶, 2021'DE, 16 KİŞİ KAÇIRILDI, BİR KİŞİ DE KAÇIRILMAYA ÇALIŞILDI.

6 Ağustos 2019'da kaçırılan kamu personeli **Yusuf Bilge** Tunç'un nerede olduğu hala bilinmiyor. 2022'nin ilk beş ayında en az 3 kişi kaçırıldı. Buna ek olarak, son yıllarda bilhassa üniversite öğrencilerinin, gazetecilerin ve siyasi aktivistler olmak üzere kişileri itirafçılığa zorlamak için gayri resmi olarak gözaltına alındığı ve tehditlere ve kötü muameleye maruz kaldığı uygulamalarda endişe verici bir artış olmuştur. İHD'ye yapılan başvurulara göre bu amaçla en az 190 kişi hedef alınmış ve tehdit edilmiştir.

İHD TARAFINDAN YAPILAN BİR ARAŞTIRMAYA GÖRE, BUGÜNE KADAR TESPİT EDİLEN 348 TOPLU MEZARDA EN AZ 4201 KİŞİNİN KALINTISI BULUNUYOR.⁷

Bu arada devletin bu tür yerleri yapılaşmaya açarak, çöp toplama sahasına çevirerek veya karayolları inşa ederek bu hafıza yerlerini tahrip ettiği bildiriliyor. Bu tür yapılaşma projelerinin yakın tarihli bir örneği, Türkiye'nin doğusundaki Siirt ilinin (Kürtçe Kasaplar Deresi anlamına gelen) Newala Qesaba bölgesinde gerçekleştiriliyor⁸. Yapılaşmanın yaşandığı yerin faili meçhul cinayet sonucunda öldürülenlerin gömüldüğü bir yer olduğu söyleniyor.

1989'DAKİ İLK KAZI SIRASINDA, 8 KİŞİNİN KALINTILARI BULUNDU,

talimatıyla kazının derhal durdurulması emredildi; o zamandan beri orada herhangi bir çalışma yapılmadı.⁹

6. <https://tihv.org.tr/basin-aciklamalari/26-haziran-2022-turkiyede-iskence-gercegi/>

7. İHD Toplu Mezar Haritası erişim: <https://map.ihddiyarbakir.org/map.aspx>

8. <https://www.ihddiyarbakir.org/tr/post/24581/uluslararasi-gozaltinda-kayiplara-karsi-mucad>

9. <https://bianet.org/english/human-rights/259868-villas-being-built-in-newala-qesaba-a-site-of-mass-graves-in-eastern-turkey>

1995 'TEN BU YANA YAKINLARININ AKIBETİNİ ÖĞRENMEYİ TALEP EDEN CUMARTESİ ANNELERİ

27 yıl önce, Cumartesi Anneleri/Cumartesi İnsanları, her cumartesi öğlen İstanbul Galatasaray'da barışçıl haftalık oturma eylemi başlattı. O tarihten bu yana, Cumartesi Anneleri/Cumartesi İnsanları polis şiddeti ve gözaltı da dahil olmak üzere devlet baskısıyla karşı karşıyadır. Yakınlarının nerede olduğunu sormak ve akıbetlerini öğrenmek için; cezasızlığı kınamak için adalet peşindedir.

700. HAFTA EYLEMLERİNDE GÖZALTINA ALINDILAR VE O TARİHTEN BU YANA MEYDANA GİRİŞLERİ YASAKLANDI.

Yargılandıkları dava 25 Mart 2021'de başladı. 25 Haziran 2022'deki 900. hafta eyleminde, Galatasaray Meydanı'ndaki 4 yıllık hukuksuz eylem yasağını, artık ülke için bir hafıza alanı haline gelen meydanda buluşarak sonlandırmaya çalıştılar. Türkiye'deki yetkililerin barışçıl eylemlerine yönelik keyfi ve yasa dışı baskılarıyla bir kez daha karşı karşıya kaldılar. 16 insan hakları savunucusu ve kayıpların yakını gözaltına alındı ve aynı gün ilerleyen saatlerde serbest bırakıldı.¹⁰

AİHM KARARLARI

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) 2. Madde (devlet taraflarının vatandaşlarının yaşamlarını korumak için hem negatif hem de pozitif yükümlülükler üstlenmelerini gerektiren yaşam hakkı), 3. Madde (işkence ve insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye tabi tutulmama hakkı) ve 5. Madde (özgürlük ve güvenlik hakkı) zorla kaybedilmeleri kapsayan merkezi haklar arasındadır. Türkiye 1998'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından verilen zorla kaybedilme davası hükmünde yer alan ilk davalı ülkedir. AİHM Türkiye aleyhine açılan davalara ilişkin verdiği kararda soruşturma makamlarının bağımsızlığının olmaması, yetersiz inceleme, kamu denetimi eksikliği ve en yakın akrabasının,

KATILIMI GİBİ GEREKÇELERLE TÜRKİYE'NİN YAŞAMLARI KORUMA VE ETKİLİ BİR SORUŞTURMA YÜRÜTME YÜKÜMLÜLÜKLERİNİ YERİNE GETİRMEMESİ NEDENİYLE SÖZ KONUSU HAK İHLALLERİNİ TESPİT ETMİŞTİR¹¹

Özellikle 1980'li ve 1990'lı yıllarda AİHM nezdinde Türkiye aleyhine açılan davaların ve olayların fazlalığı, Türkiye'de siyasal muhalefeti susturmak için zorla kaybedilme uygulamasının sistematik bir insan hakları sorunu olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

10. <https://twitter.com/CumrtesiAnneleri/status/1542176219751501825?cxt=HHwWgsC-9bvG9OYqAAAA>

11. Bkz. Çelik ve others v. Türkiye, Özdemir v. Türkiye, Tunç v. Türkiye, Ak v. Türkiye, Osmanoğlu v. Türkiye, Benzer ve Diğerleri v. Türkiye, Oğur v. Türkiye, Saygı v. Türkiye

YAKIN TARİHTE TESPİT EDİLEN VAKALAR

Türkiye'nin uzun süren zorla kaybedilme geçmişine rağmen, 2016'daki başarısız darbe girişimi sonrasında yaşananlar görünüşe göre kayıp sayısının çok daha fazla

OLDUĞU VE AKİBETLERİNİN HALA BİLİNMEDİĞİ 1990'LARA GÖRE FARKLILIK İÇERİYOR. SON KAYBEDİLME VAKALARINDA, KAYIP İNSANLAR SIKLIKLA YENİDEN ORTAYA ÇIKIYOR.

Kayıpların ve ailelerin misilleme korkusuyla şikayetçi olmaması asıl sayının bilinmemesine neden oluyor¹². Ankara Barosu İnsan Hakları Merkezi, 2020 raporunda¹³, zorla kaybedilme iddialarına ilişkin başvuruların ön değerlendirmesine dayanarak yapısal bir sorun tespit etmektedir. Başvurularda kişilerin kamu görevlilerinin bilgisi ve yetkisi dahilinde kaçırıldığı iddia ediliyor. Kaçırılan kişilerden daha sonra nerede oldukları tespit edilenler, bağımsız hekimler tarafından muayene edilmedi; sadece aileleri ile kameralı odalarda görüşmelerine izin verildi ve avukatlarla görüş hakları reddedildi.

ÜLKE DIŞINDA GERÇEKLEŞEN KAÇIRMALAR VE ZORLA İADELER

WGEID, İnsan Hakları Konseyi'ne sunduğu 2021 raporunda,¹⁴

TÜRKİYE'Yİ TERÖRLE MÜCADELE VE ULUSAL GÜVENLİĞİ KORUMA BAHANESİYLE ÜLKE DIŞI KAÇIRMALAR VE ZORLA GERİ DÖNÜŞLER İÇİN SÜREKLİ GEREKÇE SUNAN ÜLKELER LİSTESİNDE GÖSTERİYOR.

WGEID Mayıs 2020 – Mayıs 2021 raporlama döneminin sonunda Türkiye'den 85 açık vakaya sahipti.

12. <https://www.solidaritywithothers.com/post/online-event-sheds-light-on-turkey-s-enforced-disappearances>

13. http://www.ankarabarusu.org.tr/upload/HD/Donem65/2020/diger/20200213_ihmrapor.pdf

14. A/HRC/48/57

3. TAVSİYELER:

OMCT Türkiye Cumhuriyeti yetkililerine aşağıdakileri yapma çağrısında bulunur :

- Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (ICCPED) onaylanması ve uygulanması;
- Zorla kaybedilmeyi Türk Ceza Kanunu'nda suç sayılması ve cezalandırılabilir bir suç haline getirilmesi;
- Zorla kaybedilmenin yaygın veya sistematik bir şekilde uygulandığında insanlığa karşı bir suç oluşturduğunun sağlanması;
- Gizli gözaltının yasaklanması;
- Failleri adalet önüne çıkarmak ve zorla kaybedilme mağduru olduğu iddia edilen veya şüphelenilen tüm kişileri aramak için etkili, bağımsız ve hızlı adli soruşturmaların yürütülmesi;
- Akrabaların ve tanıkların korunması da dahil olmak üzere davaların ele alınması için prosedürlerin geliştirmesi ve uygulaması;
- Zorla kaybedilmenin zaman aşımına tabi olmamasının sağlanması;
- Kamu görevlilerinin karıştığı davalarda herhangi bir cezasızlık iddiasına karşı somut eylemlerde bulunulması;
- Toplu mezarların insan hakları örgütleri ve diğer ilgili sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde açılması;
- Zorla kaybedilmelerle ilgili soruşturmalara yönelik bir DNA bankası oluşturulması;
- Savcıların zorla kaybedilme olması ihtimali bulunan tüm vakalara yönelik resen harekete geçmesinin ve tüm sorumluların bulunmasını sağlanması
- Gözaltına alınan kişilerin ilk 24 saat içinde avukatlarıyla görüşmelerini engelleyen mevzuatı değiştirilmesi